

**Záchrana kultúrnej krajiny
a pamätihodností
v malokarpatskom regióne**

Metodika práce

2018 – 2019

PhDr. Agáta Petrakovičová, Mgr. Viera Tarkayová

Tento materiál vznikol v rámci projektu **Heritage SK-AT**, ktorý je spolufinancovaný z Programu spolupráce Interreg V-A Slovenská Republika – Rakúsko

OBSAH

1, Úvod

2, Predmet a ciele výskumu

3, Metodika výskumu

4, Základná terminológia

5, Terénny výskum, jeho spracovanie a archivácia dát

6, Publikovanie

1, ÚVOD

Historické pramene a predmety historického významu sú dôležitým zdrojom poznania našej spoločnosti. Dokladujú v akom prostredí človek v minulosti žil, čo bolo v danom regióne jeho zamestnaním, aký bol jeho pracovný a spoločenský život. Tieto poznatky nám umožňujú pokračovať v tradícii našich predkov a v mnohých prípadoch aj na ich novozaložení.

Viacere mestá a obce sa snažili nazhromaždiť historické materiály a vydať si svoje monografie. Tieto práce sa sústredili najmä na publikovanie základných historických údajov, topografických, archeologických, jazykovedných, z časti etnologických a pamiatkarských údajov.

Po roku 1989 bolo snahou sústrediť sa na rôzne formy etnologického a historického výskumu viacerých lokalít. Takýto výskum sa udial však iba na území pre etnografov a historikov zaujímavom, z hľadiska ich štúdia. Mnohé obce zostali bez povšimnutia, preto že sa v nich nachádzal zdanlivo zaujímavý materiál. Aj v týchto miestach však žili a pracovali ľudia a rodili sa elity. Súčasníci v týchto oblastiach akoby dnes nemali na čom stavať. Nemajú možnosti, ani ľudí, ktorí by profesionálne tieto biele miesta zaplnili.

Snahou projektu Záchrany kultúrnej krajiny je sústrediť pozornosť na iný tematický okruh, ktorý veľmi úzko súvisí s doterajším výskumom etnológov a historikov, a to poznanie pracovných podmienok, výroby a najmä produktu remeselnej výroby skúmaného regiónu. Snaha zachytiť životné prostredie v ktorom výrobca žil.

Projekt Heritage SK-AT je výnimočným tým, že dáva priestor pre všetky obce sledovaného regiónu a chce ich zmapovať podľa presne stanovenej metodiky.

Problémom slovenských miest je prerušenie a narušenie kontinuity remeselnej výroby v období socializmu. Výroba a tradičný spôsob života obcí a krajina veľmi utrpela, v mnohých prípadoch je už definitívne nemožné obnoviť ju. Dnes ju môžeme žiaľ len zdokumentovať. O to sa chce pokúsiť stredisko digitalizácie s odbornými pracovníkmi.

2, PREDMET A CIELE VÝSKUMU

Ako východiskový región sme si určili malokarpatský región. Územie sa nachádza v bratislavskom samosprávnom kraji. Región je známy najmä vďaka vinohradníctvu, ktoré je späté s nemeckou kolonizáciou, ktorá prebehla v priebehu 13. a 14. storočia.

Malokarpatská oblasť bola však aj križovatkou maďarského a chorvátskeho jazyka a kultúry. Vplyv cudzích kolonistov Nemcov, Maďarov a Chorvátov bol badateľný v ekonomickej a hospodárskej oblasti, odrážal v architektúre i urbanizme. V oblastiach, ktoré boli zasiahnuté kolonistami sa plynulejšie rozvíjalo vinohradníctvo aj remeslá. Prosperita vinohradníctva a dielní zvyšovala rozvoj miest, v ktorých sa zvyšovalo osídlenie. Etnické skupiny si prinášali na územie svoj jazyk a zvyklosti. To všetko sa miešalo s kultúrou domáceho obyvateľstva. Stopy po cudzom osídlení možno vidieť dodnes v pomenovaní remeselných a pracovných nástrojov, v názvoch chotárných častí, alebo na lokálnych priezviskách.

Tieto aj ďalšie momenty si chce všímať projekt zameraný na záchranu kultúrnej krajiny a pamätihodností malokarpatského regiónu.

Hlavným cieľom projektu je zber materiálu, jeho spracovanie a archivovanie, Vytvorenie digitalizačného strediska, archívu vysokokvalitných skenov a fotografií remeselných výrobkov

s dôrazom na keramickú výrobu, vzorkovníky, detaily mestskej a dedinskej architektúry, drobnej sakrálnej architektúry, technických pamiatok digitalizovaných máp, dokumentov, historických fotografií, výšiviek a filmov. Tento cieľ je možné naplňať však iba postupne. Keďže náš zámer je veľmi široký, v prvej etape sme sa rozhodli sústrediť svoju pozornosť na zber materiálu, ktorý by bol zaujímavý aj pre rakúskeho partnera. Prienik sme našli v keramike. V tejto súvislosti chceme zozbierať a zdokumentovať maľované vzorkovnice keramiky, ktorá bola produkovaná na západnom Slovensku a sadrové a keramické formy na odlievanú a vytlačanú keramiku, ktoré používal podnik Slovenská ľudová majolika. Keramický výskum a následné spracovanie materiálu predpokladáme ukončiť do roku 2020. Následne sústredíme našu pozornosť na zber fotografického materiálu dokumentujúceho každodenný život mapovaného regiónu a na dominanty a zaujímavosti daných obcí.

Zámery pracovníkov digitalizačného strediska sú veľmi rozsiahle a tak predpokladáme dlhú udržateľnosť projektu.

Práca v digitalizačnom centre je rozdelená do dvoch etáp.

Prvou etapou je čas do ukončenia rekonštrukcie MOSky, počas ktorého bude prebiehať intenzívny zber materiálu. A pracovníci budú pracovať v teréne.

Druhou etapou je práca priamo v digitalizačnom stredisku, ktoré bude zriadené v novo vybudovanom Malokarpatskom osvetovom a kultúrnom stredisku vybavenom kvalitnou technikou. Tu sa bude zozbieraný materiál spracovávať, dokumentovať, zálohovať a následne poskytovať na prezentáciu a štúdium.

Projekt digitalizácie a dokumentácie je určený predovšetkým odbornej verejnosti, má však veľmi široký záber, spracovaný materiál bude môcť využívať odborná verejnosť, študenti, široká verejnosť aj jednotlivci.

Pri realizácii projektu budeme spolupracovať s viacerými kultúrnymi inštitúciami, v prvom rade múzeami sídlacimi v regióne, archívami, kultúrnymi strediskami, knižnicami, strediskom CHKO a samosprávou. K spolupráci prizveme regionálnych a amatérskych historikov, novinárov, pamiatkárov a krajinárov.

3, METODIKA VÝSKUMU

Pod metodikou rozumieme stanovenie si pravidiel pri zbere a spracovávaní materiálu pre digitalizačné centrum. Cieľom vytvorenia metodiky je zvýšenie a zabezpečenie kvality odbornej práce a tvorba pravidiel pri zbere a archivácii zozbieraného materiálu.

- príprava terénneho výskumu
- terénny výskum
- analýza, spracovanie a archivácia výsledkov

PRÍPRAVA TERÉNNÉHO VÝSKUMU

Pred výjazdom do vopred vytypovaných lokalít si urobíme prípravu a oboznámime sa s regiónom v ktorom budeme pracovať. K problematike, ktorú budeme skúmať si zhromaždíme odbornú literatúru a presne si vytypujeme, čo bude zámerom nášho výskumu.

Dôležitou súčasťou pred výskumom v teréne bude komunikácia s predstaviteľmi obecných samospráv, s predstaviteľmi pamäťových inštitúcií (riaditelia múzeí, galérií a pod.) a súkromnými majiteľmi, s ktorými ak bude potrebné si dohodneme osobné stretnutia.

Následne si pripravíme dokumentačné listy do ktorých budeme zapisovať zistené údaje.

DOKUMENTAČNÝ LIST

- číslo predmetu
- popis predmetu (materiál, technika výroby, rozmery)
- pôvod
- rok vzniku
- značka
- získané od

- dátum zberu
- poznámka

číslo predmetu	MB 10/2018
popis predmetu (materiál, technika výroby, rozmery)	Kresba - vzor (tanier) Habánsky dekor, v strede kytica zložená z akantového trojkvetu a listkov, okraj kytica mierne rozvilinová, trojkvet so štylizovanými kvetmi, vychádzajúci z akantového tvaru a granátového jablka, vročenie 1689 Farebnosť : modro, žltá, zeleno fialová Materiál: papier, vodové farby Technika: maľba Rozmery: 32 x 24,2 cm
pôvod	Pozostalosť Heřmana Landsfelda uložená u dcéry Jaroslavy Landsfeldovej
rok vzniku	1931
značka	
získané od	Vnučka H. Landsfelda Dagmar Dostálová
súčasný majiteľ	Modranská Beseda
dátum zberu	Február 2018
poznámka	popis glazúry a techniky zdobenia keramiky písaný H. Landsfeldom

Súčasťou výbavy do terénu je fotografické vybavenie (digitálna zrkadlovka s Live preview vybavená viacerými nabitými batériami, nabíjačka, dátová karta/karty s dostatočnou kapacitou, pomocné osvetlenie), meracie zariadenie (zvinovací meter a upravené teleskopické meradlo pre nosiče vo väčších výškach), na komunikáciu nevyhnutný mobilný telefón, pre rýchlu orientáciu v krajine navigačný prístroj, pre prácu večer po návrate notebook, prípadne aj zálohovacie zariadenie (prenosný USB-Harddisk).

5, TERÉNNY VÝSKUM A ARCHIVÁCIA DÁT

Najdôležitejšou súčasťou výskumu je terénny výskum, ktorý má identifikovať a dokumentovať materiál in situ. Osobné prezretie každého relevantného objektu v zvolenom regióne je nenahraditeľným krokom pri získavaní podkladov pre následný „kabinetný“ výskum. Z terénnych a dokumentačných skúseností sa odporúča po príchode do lokality a skontaktovaní sa s kompetentnou osobou, po odfotografovaní, alebo zozbieraní materiálu treba materiál systematicky dokumentovať.

Najčastejšou a najjednoduchšou formou primárnej digitalizácie je fotografovanie. V priebehu posledného desaťročia digitálna fotografia úplne vytlačila kvalitnejšiu ale oveľa náročnejšiu a drahšiu analógovú fotografiu. Výhodou digitálnej je takmer neobmedzená kvantita snímok, ich okamžitá kontrola (ktorá šetrí nutnosť revízných výskumov a návratu do už preskúmaných lokalít), dobrá schopnosť zálohovania nenáročná na priestor, takmer okamžitá pripravenosť

Špeciálnym druhom digitalizácie je vytvorenie digitálneho 3D-modelu.

Počas terénneho výskumu si hneď večer po návrate z cesty zapíšeme dôležité cez deň získané údaje do zberových listov alebo rovno do notebooku, pretože mnohé detaily, sa môžu už po pár týždňoch vytratiť.

4, Terminológia

Pre správne porozumenie obsahu tejto metodiky je nevyhnutné oboznámiť sa aspoň okrajovo s významom základných pojmov, ktoré používame.

ANTROPOMORFNÝ DEKÓR

Stvárnenie ľudského tela alebo jeho častí. V priebehu 20. storočí sa ľudové podania antropomorfných zobrazení stávajú viac ilustratívne. V keramike prevažujú scény

z každodenného a sviatočného života na dedine, zobrazenia práce a ľudových zamestnaní.

FIFURÁLNA KERAMIKA

Hrnčiarska alebo fajansová plastika, zobrazujúca postavy ľudí a zvierat.

GEOMETRICKÝ DEKOR

Vzorovanie založené na abstraktných prvkoch lineárnej alebo kruhovej formy, usporiadaných obvykle v pásovej kompozícii. K najčastejším lineárnym motívom ľudovej ornamentiky patrili: diagonálne predelený štvorec, vlnovka, šachovnica a špirála. Ku kruhovým motívom patrili okrem kruhu hviezda, ruža, svastika a rozeta.

HABÁNSKY DEKOR

Keramika charakteristická tradičnou výzdobou maľovaná žltou, zelenou, fialovou a modrou farbou s tmavou kontúrou.

KERAMICKÁ ZNAČKA

Označenie keramiky znakom výrobcu alebo výrobného strediska. Stredoveký riad sa značkoval vrypmi, zárezmi nechtom alebo hrnčiarskym nožom, prípadne razením (otláčaním razidla-kolku) na okraji, uchu alebo korpuse nádoby. S rozšírením znalosti písma sa ako keramické značky začali používať písmená veľkej abecedy, z ktorých sa zostavoval monogram, celé meno výrobcu alebo aj výrobného strediska. Fajansový riad značkovali džbánkari na dno nádob, na hrdlo, na ucho.

KERAMIKA

Súhrnný názov pre výrobky spracované z hlíny, obsahujúcej rôzne prísady a vypaľované v peciach pri rôznych stupňoch teploty.

FAJANSA

dvakrát, až trikrát vypaľovaný keramický výrobok, na povrchu pokrytý nepriehľadnou cínovo-olovnatou glazúrou, s vysokožiarovým dekórom, ktorý sa maľuje na zaschnutú polevu a potom vypaľuje pri teplote 1000°-1110°.

NÁPIS

(epigram) Text na keramike. kór. Miesto slovného vyjadrenia sa najskôr používalo vročenie, ktorým sa označoval dátum, najčastejšie letopočet vzniku, darovania alebo opravy predmetu. K nemu sa neskôr pripojil monogram majiteľa, zhotoviteľa (keramická značka) alebo darcu, iniciálky Ježiša Krista (IHS, INRI), Panny Márie, v 19. storočí aj celé nápisy. Na niektorých predmetoch mal nápis výlučne úlohu vlastníckeho znaku. Nápisom sa označoval výrobca, poukazovalo sa na vzťah darcu a obdarovaného (dary lásky), na náboženský obsah predmetu. Nápis vystupoval na predmetoch v rozmanitej podobe. Na starších pamiatkach skôr samostatne, neskôr už súvislejšie vkomponovaný do dekóru, niekedy aj ako samostatný výzdobný element. Objavoval sa na náhrobníkoch, cechových džbánach, tanieroch, obrazoch, kde už predstavoval krátky rýmovaný text alebo viacriadkovú veršovanú formu.

ORNAMENT

Výzdoba tvorená jednotlivým motívom alebo sústavou motívov (ornamentika), dekorujúcich akýkoľvek materiál a predmet. Podľa povahy a druhu pôvodu môže byť geometrická, rastlinná, antropomorfná, zoomorfná, predmetná. Funkcia ornamentu môže byť nielen ozdobná, ale aj účelová a symbolická, pričom všetky tri môžu jestvovať spolu. Dôležitou zložkou ornamentu z hľadiska estetického a symbolického je farebnosť. V slovenskej ľudovej výtvarnej kultúre mal ornament významné miesto. Objavoval sa v bohatých variáciách založený na archaických abstraktných geometrických motívoch (kruh, svastika, štvorec, vlnovka, rozeta) a na rastlinných motívoch (ruža, tulipán, karafiát, granátové jablko), v ktorých rozpoznať reminiscencie najmä na renesančné (výšivka) a barokové (rezbárstvo), menej na empírové a klasicistické ozdobné princípy. Sporadickejšie boli zastúpené figurálne motívy, z ktorých prevažovali zoomorfné, menej antropomorfné ornamentálne zobrazenia. Ornamentálne prvky boli zoskupené podľa

početných kompozičných schém, z ktorých k najobľúbenejším na Slovensku patrila pásová kompozícia, pri ktorej motívy na seba pravidelne nadväzovali v pásoch rozličnej šírky. Bohato zastúpená bola aj osová kompozícia, ktorej základ tvorila kytica (kvetinový ker). Pre určitú skupinu predmetov (kachlica, misa, tanier) bola obvyklá centrálna kompozícia, pri ktorej sa ťažisko koncentrovalo v strede predmetu. Vyskytovalo sa aj nekonečné vzorovanie, pri ktorom sa ten istý ornamentálny motív pravidelne opakoval po celej ploche predmetu.

RASTLINNÝ VZOR

Výzdoba štylizovanými rastlinnými prvkami. Jej základnými motívmi sú: centrálnne komponovaný kvet pri pohľade zhora – rozeta, v realistickejšej podobe ruža a kvet z bočného pohľadu, v realistickejšej podobe klinček, ľalia. Základnými ornamentálnymi kompozíciami sú: centrálna os, ku ktorej sa symetricky zbiehajú vetvy (strom života, kvetinový ker) alebo vlnovka z rastlinných úponkov. Sprostredkujúci vplyv na šírenie rastlinnej ornamentiky v ľudovom umení mali renesančné talianske a nemecké vzorníky z 15. a 16. storočia, vzory talianskych a francúzskych brokátov zo 17. a 18. storočia, v 19. storočí masová produkcia kolorovaných papierových predlôh k výšivkám a tapisériám. Na rozšírení rastlinnej ornamentiky v ľudovom prostredí mali veľký podiel džbankári. Vývoj rastlinnej ornamentiky v 2. polovici 20. storočia charakterizoval príklon k naturalistickým formám.

RUŽA

ozdobný prvok ľudovej ornamentiky. V geometrizovanej podobe je to ružica alebo rozeta, kvet pri pohľade zhora, ktorého základnou formou je kríž. Pridaním ďalších krížových línií vzniká 6- alebo 8-lupeňová hviezda. Keďže kruhová forma rozety často vyjadrovala solárnu symboliku, v ľudovom názvosloví sa rozeta často nazýva hviezdou a tvarovo sa prelína so svastikou. Vo všeobecnosti je ruža v ľudovej ornamentike silne štylizovaná. V realistickejšej podobe sa pod vplyvom barokovej ornamentiky vyskytuje v maľbe na nábytku, na skle, keramike, v naturalistickej podobe aj vo výšivke, takzvanej maľbe ihlou;

TULIPÁN

Ozdobný prvok rastlinnej ornamentiky v tvare kalichovitého kvetu z 3 alebo 5 zahrotených lupeňov. V Európe sa udomácnila prostredníctvom tureckých vplyvov v 16. storočí.

VLNOVKA

Ozdobný prvok ľudovej ornamentiky mal zväčša technologický pôvod. Prirodzene vznikol pri pletení košov, tkaní jednoduchých vzorov, rezbárstve (vruborez), maľbe na keramike, pletení paličkovanej čipky

VROČENIE

Dátum alebo rok vyznačený na predmete, objekte, prinášajúci informáciu o čase jeho zhotovenia, obnovy, darovania alebo venovania k určitej príležitosti

ZOOMORFNÝ DEKÓR

stváranie zvierat samostatne alebo v rámci obrazu či ornamentálnej kompozície.

5, ANALÝZA, SPRACÚVANIE A ARCHIVÁCIA VÝSLEDKOV

Po návrate z výskumu roztriedime získaný obrazový materiál a vytvoríme (alebo doplníme už existujúcu) databázu. Následne začleníme databázu do priečinkov – „foldrov“ podľa lokalít a tie sa členia podľa objektov.

Výstupom tejto činnosti bude doplnenie a dlhodobé uchovávanie získaných informácií (ktoré treba zálohovať na viacerých miestach). Po archivovaní a prípadnej úprave dát (ako premenovanie fotografií, otočenie, orezanie a pod.) prikrôčíme k vedeckej analýze s cieľom kriticky vyhodnotiť v teréne získané informácie. Následne dohľadáme súvisiace údaje so skúmaným materiálom. Informácie a dokumenty bude možno následne prezentovať a využívať.

6, PUBLIKOVANIE

Dôležitou úlohou vyplývajúcou z činnosti digitalizačného centra je prezentácia zdigitalizovaného materiálu a propagácia Bratislavského samosprávneho kraja.

Spracovaný zdigitalizovaný materiál bude pripravený na prezentáciu. Prezentácia bude možná viacerými spôsobmi a to v elektronickej forme na domovských stránkach, prostredníctvom odborných a popularizačných publikácií a filmov a formou tematických výstav.

